

*Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри МПЗ військ НУОУ
імені Івана Черняхівського (м. Київ)*

*Фіногенов Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник ННЦ фізичної підготовки та спортивно-оздоровчих
технологій НУОУ імені Івана Черняхівського (м. Київ)*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

На підставі ретроспективного аналізу керівних документів з фізичної підготовки, даних наукової літератури та нормативно-правових документів визначені причини та напрямки змін концептуальних, управлінських та організаційних засад системи фізичної підготовки Збройних Сил України.

Ключові слова: Збройні Сили, система фізичної підготовки, військовослужбовці, розвиток, вдосконалення, ефективність.

На основе ретроспективного анализа руководящих документов по физической подготовке, данных научной литературы и нормативно-правовых документов определены причины и направления изменений концептуальных управленческих и организационных основ системы физической подготовки Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: Вооруженные Силы, система физической подготовки, военнослужащие, развитие, усовершенствование, эффективность.

Актуальність. Фізична підготовка (ФП) в Збройних Силах України (ЗСУ) визнається важливою складовою бойової (індивідуальної) та професійної підготовки військовослужбовців, становлення і розвиток якої знаходиться під впливом вимог до неї армії, що реформується. В зв'язку з чим актуальним є вивчення досвіду з розвитку аналогічної системи Радянської армії, правоприменцею якої щодо теоретичних та методичних засад є чинна система ФП Збройних Сил України (яка протягом тривалого часу функціонувала за нормативними документами Радянської Армії) з оцінкою адекватності змін в основних її структурних елементах. Що може стати придатним в розробці перспективних напрямів розвитку системи фізичної підготовки ЗСУ. Це обумовило **мету дослідження** – оцінка специфіки змін в змісті концептуальних, управлінських та організаційних засад системи ФП та відповідність її вимогам армії, що реформується.

Результат дослідження. Становлення і розвиток національної системи фізичної підготовки знаходиться під впливом змін організаційно-штатної структури ЗСУ, скорочення чисельності військ, вдосконалення навчально-бойової підготовки, форм і способів комплектування особового складу, принципів комплектування військових частин з урахуванням досвіду організації бойової (індивідуальної) підготовки, участі військовослужбовців ЗСУ у локальних

конфліктах, миротворчих операціях та результатів сучасних наукових досліджень в галузі педагогіки, психології, фізичного виховання та спорту.

В умовах реформування Збройних Сил України та поступового переходу їх на контрактний спосіб комплектування підвищуються вимоги і до системи ФП, яка відіграє важливу роль в забезпеченні високого рівня боєготовності особового складу військових частин, з'єднань і об'єднань. Це обумовлює необхідність внесення значних якісних змін в структуру та зміст системи фізичної підготовки ЗС. На сучасному етапі свого розвитку Збройні Сили провідних країн світу не мають єдиних поглядів щодо визначення структури та специфіки функціонування систем фізичної підготовки [3; 14; 15; 17]. В Збройних Силах країн пострадянського простору система фізичної підготовки військ, як система поглядів на мету, завдання, принципи та її засоби, отримала найбільш вичерпне теоретичне та практичне обґрунтування [1; 2; 3; 5; 6; 14].

За роки незалежності України свій погляд на систему фізичної підготовки військ представили національні фахівці Ю.О. Резніков та Є.Д. Анохін [14], Ю.С. Фіногенов [15]. Протягом всього періоду становлення і розвитку системи фізичної підготовки ЗС вона неодноразово піддавалася змінам з метою її вдосконалення. Заходи із вдосконалення найяскравіше простежуються скрізь призму тексту основних керівних документів з фізичної

підготовки. Ці документи визначали спрямованість фізичної підготовки, методичні рекомендації з організації та проведення форм ФП. Оскільки Українська Радянська соціалістична республіка входила до складу Радянського Союзу, чинна система фізичної підготовки Збройних Сил України (особливо в перше десятиріччя свого існування) функціонувала згідно останніх законодавчих документів Радянської Армії – Настанови з фізичної підготовки у Радянській Армії та Військово-Морському флоті, НФП-87 [9].

У порівнянні з попередньою Настановою (НФП-78) [8] зміни в НФП-87 мали прогресивний характер, основною ідеєю яких була інтенсифікація процесу фізичного вдосконалення військовослужбовців. При цьому інтенсифікація розглядалася як комплекс педагогічних, управлінських, матеріально-технічних та інших заходів, що забезпечують ефективне вирішення загальних та спеціальних завдань фізичної підготовки в межах існуючих термінів навчання військовослужбовців. Педагогічний аспект інтенсифікації передбачав подальше удосконалення засобів і методів фізичної підготовки; управлінський – оптимізацію функцій керівництва, планування, підготовки кадрів та суспільного спортивного активу, контролю, обліку, забезпечення і проведення заходів з ФП, а також стилю та методів організаційної діяльності командирів і офіцерів – спеціалістів фізичної підготовки і спорту; матеріально-технічний – удосконалення навчальної матеріально-технічної бази та підвищення ефективності її застосування [2; 4].

Для приведення у відповідність з загальними і спеціальними завданнями фізичної підготовки її змісту, методики, системи перевірки та оцінки в НФП-87 було уточнено загальні і спеціальні завдання, змінено зміст фізичної підготовки, який приведено у відповідальність з цими завданнями, яке подавалося не за розділами (як в попередній НФП), а за завданнями фізичної підготовки. При цьому методичні вказівки надавалися стосовно розвитку основних фізичних якостей та формування військово-прикладних рухових навичок, що суттєво відрізнялося від попереднього НФП-78.

Підсилення прикладної спрямованості фізичної підготовки військовослужбовців досягалося за рахунок використання фізичних вправ, що максимально наближені

за своїм змістом або умовам виконання до особливостей бойової діяльності військовослужбовців, більш широкого використання засобів фізичної підготовки для удосконалення колективних дій і згуртування військовослужбовців. Підсилення прикладної спрямованості віддзеркалювалося також і на організаційно-методичних вказівках з проведення всіх форм фізичної підготовки.

Необхідність підвищення рівня фізичної підготовки обумовлювалося наявністю протиріч між підвищенням вимог військово-професійної діяльності до рівня їх фізичної підготовленості і невідповідністю фізичного здоров'я цим вимогам з одного боку, і широкими можливостями засобів фізичної підготовки в підвищенні функціональних резервів організму, покращенні здоров'я, подовженні професійного довголіття, підвищенні розумової і фізичної працездатності в складних умовах навчально-бойової діяльності, адекватної організації фізичної підготовки, з іншого боку. Для цього в НФП-87 уточнено зміст організації, перевірки та оцінки фізичної підготовки з урахуванням сучасних наукових даних педагогіки, психології і медицини. Всебічне урахування чинників, що обумовлюють спеціальну спрямованість фізичної підготовки в різних видах ЗС СРСР, родах військ та спеціальних військах, в НФП-87 базувалося не тільки на загальності вимог, що визначаються характером бойових прийомів і дій до рівня фізичної підготовленості військовослужбовців, але й умовами навчально-бойової діяльності. Це викликало необхідність розробки нового розділу Настанови “Особливості фізичної підготовки в різних видах Збройних Сил”, в якому сформульовано спеціальні завдання, розкрито організаційні, методичні та інші особливості фізичної підготовки в Сухопутних військах, в Ракетних військах, в Військово-Повітряних силах, у Військах протиповітряної оборони, у Військово-Морському флоті.

Для підвищення бойової злагоженості військових підрозділів в НФП-87 включено відповідні вказівки та спеціальні вправи, що виконуються в складі підрозділів.

Після проголошення Незалежності в Україні система фізичної підготовки ЗС впродовж багатьох років функціонувала за Настановою з фізичної підготовки у Радянській Армії та Військово-Морському флоті, НФП-87. Необхідність створення нового керівного документу з організації

фізичної підготовки ЗС України диктувалася об'єктивними умовами, що були пов'язані з розбудовою українського війська. Відповідно досліджень О.М. Лойка [7], 1991-1996 роки (1-й етап розбудови) характеризувалися формуванням основ Збройних Сил України; 1996-2000 роки – подальшою розбудовою вітчизняного війська; з 2001 по теперішній час – реформуванням і розвитком української армії. Тому зміст НФП мав враховувати специфіку військової реформи та вимоги армії, що реформується, до системи фізичної підготовки. В 1997 році п'ятого листопада Наказом МО України № 400 затверджено “Настанову з фізичної підготовки у Збройних Силах України”. Перша Настанова (НФП-97) Незалежної України відрізнялася від Настанови (НФП-87) колишнього Радянського Союзу по деяким основним положенням. Було розширено мету фізичної підготовки, яка полягала у “забезпеченні фізичної готовності військовослужбовців до бойової діяльності, оволодінні зброєю і бойовою технікою та ефективного їх використання, до перенесення фізичних навантажень, нервово-психічних напружень в екстремальних ситуаціях, а також сприяти вирішенню завдань навчання і виховання” [10].

Зміст організації фізичної підготовки було підсилено не тільки основними класичними елементами планування, підготовкою керівників, контролем і обліком, а також розширенням видів забезпечення.

Переглянуто форми фізичної підготовки та додатково рішенням Міністра Оборони України вводиться самостійна підготовка. В залежності від завдань фізичної підготовки змінюється планування різних форм: збільшується обсяг навчальних занять для солдат, матросів, сержантів і старшин, військових частин і підрозділів, планових занять з офіцерами тактичного рівня управління.

В НФП-97 розширено кількість видів контролю, введено нові його види:

а) перевірка рівня фізичної підготовленості перед укладанням громадянами контрактів про проходження військової служби (в зв'язку з появою в ЗСУ нової категорії – військовослужбовців за контрактом);

б) перевірка фізичної підготовленості перед засіданням атестаційної комісії на державних іспитах.

Також змінено систему оцінювання фізичної підготовленості з чотирьохбальної на п'ятидесятибальну, особливістю якої є те,

що військовослужбовець з кожної фізичної вправи має виконати мінімальний (пороговий) рівень, а недолік у розвитку будь-якої фізичної якості компенсується розвитком іншої якості.

Аналіз рухової діяльності військовослужбовців у сучасних діях і військових конфліктах обумовив створення комплексної фізичної вправи для перевірки фізичної готовності військовослужбовців на фоні наростаючої втоми. Введено контрольний перевірочний комплекс у двох варіантах (варіант А і Б) для різних категорій військовослужбовців, крім офіцерського складу.

Удосконалено систему фізичної підготовки офіцерів – офіцери за рівнем вимог до фізичної підготовленості почали поділятися на три категорії: перша категорія – офіцери, професійна діяльність яких вимагає високого рівня розвитку фізичних якостей; друга категорія – офіцери, професійна діяльність яких має безпосередній зв'язок з рівнем розвитку фізичних якостей і третя – офіцери, професійна діяльність яких не вимагає спеціального розвитку фізичних якостей, а фізична підготовка призначена для зміцнення здоров'я, підтримання високої працездатності. У 2009 році введено в дію нову Настанову з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-2009), яка за змістом відрізнялася від попередньої корективами, що було внесено практично в усі розділи [11]. Однак ці зміни не мали систематичного характеру і лише частково були узгоджені з вимогами армії, що реформується, до системи фізичної підготовки. Уточнення внесено в концептуальні засади фізичної підготовки – мету та завдання ФП. Так, мета фізичної підготовки стисло обумовила концептуальний напрям розвитку одного із основних предметів бойової і професійної підготовки ЗС та визнала необхідність забезпечення фізичної готовності військовослужбовців до навчально-бойової діяльності. Деяко змінилися підходи до визначення завдань фізичної підготовки. Якщо у попередній Настанові вони визначали однакові завдання як для загальної, так і військово-прикладної фізичної підготовки, то у Настанові НФП-2009 проведено розмежування завдань між загальною та спеціальною фізичною підготовкою. Було змінено елементи управління фізичної підготовки, що

об'єднало в собі керівництво, організацію та проведення.

Систематизовано форми фізичної підготовки, вони розподілені на основі (ранкова фізична зарядка, навчальні заняття, спортивно-масова робота, тренування в процесі навчально-бойової діяльності) та додаткові (тренажі, інструктажі, самостійна підготовка, індивідуальне фізичне тренування, фізкультурні паузи).

Значно збільшено кількість фізичних вправ – з 33 до 49. З'явилися нові фізичні вправи для розвитку військово-прикладних рухових навичок та спеціальних фізичних якостей.

Відповідно до вимог законодавчих документів про проходження військової служби, збільшено кількість вікових груп для занять фізичною підготовкою військовослужбовців – чоловіків з шести до семи, – жінок до чотирьох. Удосконалення зазнала перевірка та оцінка фізичної підготовки шляхом розподілу її на перевірку загальної та спеціальної фізичної підготовленості від теми занять та часу (пори року) проходження навчальної програми. У зв'язку з появою нових військових спеціальностей операторського профілю проведено деталізацію категорій військовослужбовців (згідно з рівнем вимог професійної діяльності до рівня фізичної підготовленості), що призвело до збільшення їх з трьох до чотирьох груп. Не зважаючи на прогресивний характер багатобальної системи оцінювання рівня фізичної підготовленості військовослужбовців попередньої НФП-1997, в наступній НФП-2009 вона змінена чотирибальною, внесені корекції в нормативи фізичної підготовки (які не мали під собою потужного теоретичного обґрунтування та практичної апробації). Змінено назву предмету для ВВНЗ: традиційну назву предмету “фізична підготовка” змінено на “фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка”. Розподілу зазнали і слухачі ВВНЗ за рівнями навчання. Відповідно до концепції військової освіти в Україні, яка визначається як щабель безперервного навчання військових фахівців від початкової військової підготовки молоді до навчання офіцерів оперативно-стратегічного рівня [12; 13], в НФП-2009 введено розподіл слухачів ВВНЗ на категорії в залежності від рівня навчання тактичного, оперативно-тактичного та стратегічного. Поява нової категорії слухачів ВВНЗ викликала необхідність розробки вимог до

фізичної підготовки цієї категорії слухачів, зважаючи на специфіку професійної діяльності, а також деталізації обсягу занять з вищенаведених категорій офіцерів різних рівнів управління.

Аналізуючи характер змін, що вводилися в зміст керівного документу з фізичної підготовки ЗСУ, простежуються відсутність системного підходу, ігнорування умов функціонування такої системи та вимог до неї армії, що реформується. Як наслідок такого підходу – негативна оцінка ефективності чинної системи фізичної підготовки ЗСУ українськими теоретиками та практиками з фізичної підготовки [1; 15; 16]. В перспективі визначаючи напрями змін та заходи з їх впровадження у військову практику слід орієнтуватися на вимоги військово-професійної діяльності до систем ФП військ як на сучасному етапі їх розвитку, так і передбачати вимоги на перспективу не менш ніж десятирічний період.

Висновки

1. В Збройних Силах України фізична підготовка є одним із основних предметів бойової (індивідуальної) та професійної підготовки, важливою та невід'ємною частиною військового навчання і виховання військовослужбовців.

2. Формування пріоритетних напрямів розвитку національної системи фізичної підготовки ЗСУ знаходиться у прямій залежності від специфіки етапів розбудови Збройних Сил України, об'єктивних умов реформування та розвитку національної армії.

3. Основні вимоги щодо спрямованості фізичної підготовки, методичні рекомендації з організації та проведенні занять з загальної та спеціальної фізичної підготовки, перевірки й оцінки фізичної підготовленості військовослужбовців ЗСУ сконцентровано в головному керівному документі – “Настанові з фізичної підготовки у Збройних Силах України”, в змісті якої кількаразово вносилися корективи в зв'язку зі змінами вимог української армії, що реформується, до системи фізичної підготовки. Це призводило до формування нового документу – чергової модифікованої “Настанови з фізичної підготовки у Збройних Силах України” зі змінами в структурі та тексті структурних її елементів. Проте не всі корективи мали системний характер та не були пов'язані зі змінами вимог ЗС до фізичної підготовки, що не сприяло оптимізації її функціонування.

Література

1. Бородін Ю.А. Фізична підготовка курсантів у вищих військових навчальних закладах інженерно-операторського профілю. – Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 415 с.
2. Вейднер-Дубровин Л.А. Актуальные вопросы дальнейшего научного обоснования физической подготовки военнослужащих / Л.А. Вейднер-Дубровин // тезисы докладов итоговой научной конференции за 1988 г. – Л.: ВДКИФК, 1989. – С. 63-35.
3. Вейднер-Дубровин Л.А. Общая характеристика системы физической подготовки войск. Теория и организация физической подготовки войск. Учебник для курсантов и слушателей института Часть I. / Л.А. Вейднер-Дубровин, В.А. Шейченко // С-Пб.: ВИФК, 2000. – С. 103-115.
4. Демьяненко Ю.К. О логике разработки наставлений по физической подготовке военнослужащих / Ю.К. Демьяненко // Материалы к истории физической подготовки войск. Вып. 4. Под. ред. Шейченка В.А. – С-Пб.: ВИФК, 1997. – С. 102-117.
5. Джамгаров Т.Т. Вопросы научного обоснования физической подготовки. / Т.Т. Джамгаров, Л.А. Вейднер-Дубровин // Л., 1964. – 87 с.
6. Кадыров Р.М. Критерии проверки и оценки физической подготовленности военнослужащих: учебно-метод. пособие: Ленинград, МО СССР, 1990. – 136 с.
7. Лойко О.М. Исторична необхідність формування сучасної професійної армії. Автореф. дис. канд. ...наук: 20.02.22. – Львів: НУ "Львівська політехніка", 2005. – 20 с.
8. Наставление по физической подготовке Вооруженных Сил СССР (НФП-78). – М.: Воениздат. 1979. – 248 с.
9. Наставление по физической подготовке в Советской Армии и Военно-Морском флоте (НФП-87). – М.: Воениздат, 1987. – 320 с.
10. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-97): Наказ Міністра оборони України від 05.11.1997 р. № 400. – К., 1997. – С. 150.
11. Настанова з фізичної підготовки у Збройних силах України (НФП-2009): Наказ Міністра оборони України від 30.12.2009 р. № 685. – К., – 231 с.
1. 12 Про затвердження програми професійної підготовки генералів, адміралів, офіцерів стратегічної, оперативно-стратегічної, оперативної та оперативно-тактичної ланок Управління Збройних сил України: Наказ начальника ГШ ЗС України від 13.04.2003 р. № 100.
12. Про затвердження інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: спеціальний Наказ МО України від 13.04.2005 р. № 221/217.
13. Резніков Ю.О. Теорія та організація фізичної підготовки військ / Ю.О. Резніков, В.М. Афонін // Підручник. – Львів: ЛВІ, 2002. – 316 с.
14. Фіногенов Ю.С. Структура та рівні управління в системі фізичної підготовки Збройних Сил України / Ю.С. Фіногенов // Вісник НУОУ. Зб. наук. праць. – К.: НУОУ, 2011. – Вип. 6(25). – С. 114-120.
15. Фіногенов Ю.С. Погляд офіцерів Сухопутних військ щодо вдосконалення системи фізичної підготовки в ЗС України / Ю.С. Фіногенов // Вісник НУОУ: Зб. наук. пр. – К.: НУОУ, 2010. – Вип. 2(15). – С. 111-114.
16. Щеголев В.А. Развитие теории и практики физической подготовки в иностранных армиях / В.А. Щеголев, В.Н. Утенко // Физическая подготовка в Вооруженных Силах стран НАТО (по материалам зарубежной печати): Учебно-метод. пособие. – С-Пб.: ВИФК, 1999. – С. 6-76.

Stasyuk V.V Doctor of Psychology, professor

Finogenov Yu.S. Candidate of Pedagogic sciences, associate professor

A RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PHYSICAL CONDITIONING IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Considering a retrospective analysis of guideline papers in physical conditioning (PhC), the scientific reference data and legal regulations, the causes and a direction of changes in conceptual, managerial and organizational background of PhC in the Armed Forces of Ukraine have been defined. It's been specified that PhC is one of the main subjects of combat (individual) and vocational training, an important and integral part of military training and education in the Armed Forces of Ukraine. The Formation of the priority development fields of the national system of PhC, methodology of arranging and providing training in general and special PhC, a verification and evaluation of physical fitness in the Armed Forces of Ukraine compile the main guideline paper "The Manual in physical conditioning in the Armed Forces of Ukraine."

There were numerous alterations in its contents due to changing requirements of the reformed army to the system of PhC. All above mentioned led to the creation of a new military manual regarding the changes in the structure of its constituents. The Alterations were systemic and disconnected with changes in the requirements of the Armed Forces to the PhC, hence they did not contribute to the optimization of its functioning.

Key words: the Armed Forces, the system of physical conditioning, military personnel, development, improvement, efficiency.